

Agata Warmuz

POBOŻNE ZAPISY JAKO SPOSÓB
POZYSKIWANIA DÓBR DOCZESNYCH
W KODEKSIE PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 R.
I W PARTYKULARNYM PRAWIE POLSKIM

Kościół katolicki, jako zorganizowana społeczność działająca w świecie, ma wrodzone prawo do nabywania, posiadania i zarządzania dobrami doczesnymi dla osiągnięcia własnych celów. Prawo to wynika z samej natury Kościoła i jest niezależne od władzy świeckiej. Nie jest nadawane przez żadne prawo państwowe, a jedynie uznawane i chronione przez nie¹. Duży wpływ na kształt przepisów kościelnego prawa majątkowego miał Sobór Watykański II. Doktryna soborowa podtrzymuje, że Stwórca przeznaczył dobra doczesne dla zaspokojenia potrzeb wszystkich ludzi, a własność prywatna jest koniecznym warunkiem rozwoju osobistego człowieka oraz elementem jego wolności i niezależności. Kościół, jako że prowadzi swoją misję w warunkach ziemskich, musi posiadać dobra materialne, gdyż bez nich nie mógłby osiągać właściwych celów². Jedynym ograniczeniem zdolności Kościoła w dziedzinie majątkowej są cele wskazane przez naukę Jezusa Chrystusa i prawo własne Kościoła. Dobra doczesne w Kościele służą osiągnięciu celów nadprzyrodzonych. Kodeks Prawa Kanonicznego zamieszcza przykładowe wyliczenie celów własnych Kościoła i są to m.in.

MGR LIC. AGATA WARMUZ – doktorantka, Katedra Kościelnego Prawa Majątkowego Instytutu Prawa Kanonicznego KUL; e-mail: gaja4@op.pl

¹ W. W ó j c i k, *Dobra doczesne Kościoła*, w: W. W ó j c i k, J. K r u k o w s k i, F. L e m p a, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego. Dobra doczesne Kościoła. Sankcje w Kościele*, Lublin 1987, s. 47-48.

² S. D u b i e l, *Uprawnienia majątkowe Kościoła katolickiego w Polsce w świetle Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku i ustaw synodalnych*, Lublin 2007, s. 27.

organizowanie kultu Bożego, godziwe utrzymanie duchowieństwa i innych pracowników kościelnych, prowadzenie dzieł apostołatu i działalność charytatywna Kościoła³. Jednym ze sposobów dostarczania środków materialnych na zabezpieczenie realizacji zadań Kościoła są pobożne zapisy. W niniejszym opracowaniu omówiona zostanie kodeksowa regulacja dotycząca powierzenia mienia na cele pobożne oraz jej odzwierciedlenie w przepisach polskiego prawa partykularnego.

1. POBOŻNE ZAPISY W PRZEPISACH KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 R.

W początkowych przepisach dotyczących spraw majątkowych zamieszczony jest kanon stanowiący, iż Kościół może nabywać dobra doczesne wszystkimi sprawiedliwymi sposobami, tak jak każdy inny podmiot prawa⁴. Wśród wymienionych w Kodeksie sposobów pozyskiwania dóbr materialnych znalazły się pobożne zapisy, którym poświęcony został osobny tytuł.

Prawodawca kodeksowy w kan. 1299 stanowi: „§ 1. Kto z prawa naturalnego i kanonicznego może swobodnie rozporządzać swoimi dobrami, może również przeznaczyć swój majątek na cele pobożne, czy to aktem między żyjącymi, czy też testamentem. § 2. W dokonywaniu zapisów na rzecz Kościoła na wypadek śmierci, należy wedle możliwości zachować wymogi prawa państwowego. Gdyby je pominięto, trzeba przypomnieć spadkobiercom, że ciąży na nich obowiązek wypełnienia woli testatora”.

Kodeksowe sformułowanie „pobożne zapisy” oznacza darowizny mienia na cele kościelne⁵. Mogą być dokonywane w formie aktu między żyjącymi albo na wypadek śmierci. W pierwszym przypadku mamy do czynienia głównie z darowizną i powiernictwem, natomiast gdy chodzi o czynności wywierające skutek wraz ze śmiercią darczyńcy, są to: testament, zapis i polecenie. Prawodawca kodeksowy zaznaczył, że w przypadku darowizn na wypadek śmierci należy zachować przepisy prawa cywilnego obowiązujące w danym kraju. Zespół konsultorów

³ *Kodeks Prawa Kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984, kan. 1254 § 2.

⁴ Kan. 1259.

⁵ W ó j c i k, *Dobra doczesne Kościoła*, s. 94.

pracujących nad brzmieniem tego kanonu proponował, by wymóg zachowania prawa cywilnego dotyczył także czynności między żyjącymi. Powodem takiego wniosku był fakt, że w praktyce nieprzebranie tego prawa powoduje nieważność czynności prawnej tak dokonanej. Ostatecznie jednak decyzję pozostawiono partykularnym prawodawcom⁶.

Podmiotem dokonującym pobożnych zapisów może być każdy, „kto z prawa naturalnego i kanonicznego może swobodnie rozporządzać swoimi dobrami”⁷. Jednym z podstawowych praw człowieka jest prawo do posiadania własności i dysponowania nią w sposób wolny. Prawo to jest wrodzone, a przez to niezależne od ustawodawstwa państwowego.

Wszystkie zapisy poczynione przez wiernych, którzy pozostawiają lub przekazują dobra na cele pobożne, zgodnie z prawem przyjęte, mają być jak najstaranniej wykonane. Obowiązek ten dotyczy sposobu zarządzania i użytkowania dóbr, jednak z zachowaniem kan. 1301 § 3. Przez wykonanie zapisu należy rozumieć wypełnienie podjętych zobowiązań oraz użytkowanie i przeznaczenie rzeczy zgodnie z wolą czyniącego rozporządzenie⁸.

Wykonawcą wszystkich pobożnych rozporządzeń dokonanych aktem między żyjącymi i na wypadek śmierci jest ordynariusz⁹. Podobny przepis znajdował się w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r.¹⁰ Obecnie sprecyzowano, że chodzi o ordynariusza miejsca i ordynariusza personalnego¹¹.

Ordynariuszowi jako wykonawcy wszystkich pobożnych zapisów przysługują uprawnienia wymienione w kan. 1301. Zgodnie więc z przepisami Kodeksu, powinien on wykonywać i nadzorować prawidłowe wykonanie darowizn. Co do zasady, bezpośrednim wykonawcą rozporządzeń jest osoba wyznaczona przez darczyńcę lub testatora, albo w określonych sytuacjach – przez samo prawo, a ordynariusz nie może w tym zakresie dokonywać żadnych zmian, chyba że został do tego upoważniony przez dokonującego zapisu¹². Jego kompetencje

⁶ D u b i e l, *Uprawnienia majątkowe Kościoła*, s. 81-82.

⁷ Kan. 1299 § 1.

⁸ F. S z t a f r o w s k i, *Dobra doczesne Kościoła*, w: *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. IV, Warszawa 1986, s. 298.

⁹ Kan. 1301 § 1.

¹⁰ CIC/17, can. 1515.

¹¹ D u b i e l, *Uprawnienia majątkowe Kościoła*, s. 83.

¹² F. B ą c z k o w i c z, J. B a r o n, W. S t a w i n o g a, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. II, Opole 1958, s. 562.

sprowadzają się więc do pełnienia nadzoru nad czynnościami dokonywanymi przez wykonawcę bezpośredniego. Jednak gdy nie wyznaczono wykonawcy, obowiązek spoczywać będzie na ordynariuszu, co wynika z jego zwierzchnictwa nad sprawami kościelnymi¹³. Ma on prawo i powinien czuwać, by pobożne zapisy były wykonane w sposób prawidłowy. Może tego dokonywać w szczególności podczas wizytacji kanonicznej¹⁴. Natomiast osoby będące wykonawcami delegowanymi muszą złożyć ordynariuszowi sprawozdanie z wykonania zadania. Przepisy w zakresie wykonania i nadzoru są bezwzględnie obowiązujące. Każde postanowienie przeciwne tym uprawnieniom zawarte w rozporządzeniu ostatej woli będzie uważane za niedodane¹⁵.

Następnie prawodawca reguluje kwestię przyjęcia dóbr powierniczo i stanowi, że ten, kto przyjął poufnie dobra z obowiązkiem zarządzania nimi i przeznaczenia w całości na cele wskazane przez powierzającego, powinien poinformować o tym fakcie ordynariusza¹⁶. Na powierniku ciąży również obowiązek sporządzenia i przekazania ordynariuszowi wykazu wszystkich przyjętych rzeczy ruchomych i nieruchomości, ze wskazaniem zobowiązań związanych z powiernictwem. Gdyby w rozporządzeniu znalazła się klauzula, w której ofiarodawca w sposób wyraźny i stanowczy takie postępowanie wykluczył, dóbr nie wolno przyjmować. Natomiast ordynariusz jako wykonawca wszystkich pobożnych zapisów oraz ten, kto sprawuje pieczę nad sprawami kościelnymi, ma prawo a zarazem obowiązek domagać się, by dobra powierzone powierniczo zostały ulokowane w sposób bezpieczny. Powinien także sprawować nadzór nad prawidłowym wykonaniem powiernictwa, zgodnie z kompetencjami przyznanymi przez prawo w kan. 1301¹⁷. Prawodawca kodeksowy precyzuje również, kogo należy rozumieć pod pojęciem ordynariusza w omawianym kan. 1302. W przypadku, gdyby powiernikiem był członek instytutu zakonnego albo stowarzyszenia życia apostołskiego, jednak z zastrzeżeniem, że dobra mają być przeznaczone dla diecezji, jej mieszkańców, albo jako wsparcie pewnych dzieł pobożnych, wtedy ordynariuszem jest ordynariusz miejsca. W innych przypadkach będzie to wyższy przełożony instytutu klery-

¹³ D u b i e l, *Uprawnienia majątkowe Kościoła*, s. 83.

¹⁴ Kan. 1301 § 2.

¹⁵ Kan. 1301 § 3.

¹⁶ Kan. 1302 § 1.

¹⁷ Kan. 1302 § 2.

ckiego na prawie papieskim lub kleryckiego stowarzyszenia życia apostołskiego na prawie papieskim, albo ordynariusz własny odnośnie do członków pozostałych instytutów zakonnych¹⁸.

2. POBOŻNE ZAPISY W PRZEPISACH PARTYKULARNEGO PRAWA POLSKIEGO

W niektórych statutach synodów diecezjalnych przyjęto kodeksową klasyfikację przy stanowieniu przepisów dotyczących uprawnień majątkowych Kościoła. W innych zaś brak jest takiego wyodrębnienia, a sprawy majątkowe poruszane są przy omawianiu zagadnień o podobnej tematyce¹⁹.

W większości w statutach znajdują się przepisy będące powtórzeniem kodeksowych przepisów dotyczących spraw majątkowych, choć są one bardziej szczegółowe. Niektóre zaś ograniczają się jednak tylko do przypomnienia zasad zawartych w kodeksie, co jest zwyczajną recepcją norm powszechnych.

Dosłowne powtórzenie przepisów kodeksowych dotyczących uprawnień majątkowych znajduje się w statutach Synodu Diecezji Łowickiej, natomiast między innymi takie synody, jak łódzki²⁰, tarnowski²¹, zamojsko-lubaczowski²², kaliski²³, łomżyński²⁴ przypominają tylko co najważniejsze, czyli zdolność do nabywania dóbr. Gdy chodzi o sposoby nabywania dóbr materialnych, to w większości omawianych synodów poświęcono odrębne miejsce pobożnym zapisom, obok umów, składek i ofiar.

¹⁸ Kan. 1302 § 3.

¹⁹ D u b i e l, *Uprawnienia majątkowe Kościoła*, s. 147-148.

²⁰ III Synod Diecezji Łódzkiej, w: www.archidiecezja.lodz.pl/new/pliki/synod.html, art. 328.

²¹ IV Synod Diecezji Tarnowskiej, *Ad imaginem Ecclesiae univeralis*, Tarnów 1982, stat. 720.

²² I Synod Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej 1996-2001, Zamość 2001, stat. 185.

²³ Pierwszy Synod Diecezji Kaliskiej 2007-2009, Kalisz 2009, stat. 690.

²⁴ I Synod Diecezji Łomżyńskiej 1995-2005, Łomża 2005, stat. 658.

2.1. Obowiązek wiernych zaradzania potrzebom Kościoła

Z prawem do nabywania dóbr skorelowany jest obowiązek wiernych do świadczenia na rzecz Kościoła, by ten mógł realizować swoje cele.

Biskup diecezjalny powinien przypominać wiernym o ciążyącym na nich obowiązku oraz w odpowiedni sposób domagać się jego wykonania²⁵. Synod kaliski w sposób sumaryczny zawarł zasady kodeksowe w jednym artykule, stanowiąc, że wierni mają prawo do przekazywania swojego majątku na rzecz Kościoła, mają zarządzać jego potrzebom, a biskup powinien im o tym przypominać²⁶. Kwestię tę bardziej szczegółowo reguluje Synod Diecezji Tarnowskiej. Obok ogólnego stwierdzenia, że dla realizacji właściwych sobie celów duchowych diecezja potrzebuje środków materialnych²⁷, stanowi o obowiązku duchownych i wiernych do ich dostarczenia, wymieniając wśród sposobów czynienie pobożnych zapisów²⁸. Następnie zobowiązuje kapłanów do pouczania wiernych o tej powinności, co więcej – o wychowywaniu wiernych w duchu odpowiedzialności za potrzeby Kościoła powszechnego, diecezji i parafii²⁹. Szczególnie ważne jest zapewnienie środków utrzymania dla seminarium duchownego³⁰. W statutach Synodu Diecezji Ełckiej natomiast umieszczono przepis stanowiący, iż na duszpasterzach i wiernych świeckich ciąży obowiązek przyczyniania się do zapewnienia podstaw materialnych dla zbawczej działalności swojej diecezji³¹. Podobny przepis obowiązuje w diecezji łowickiej³², zamojsko-lubaczowskiej³³, przemyskiej³⁴ oraz łomżyńskiej³⁵. Niektóre synody zachęcają również kapłanów, by dokonywali zapisów testamentowych z własnych oszczędności na rzecz wspólnoty,

²⁵ Kan. 1261 § 2.

²⁶ Pierwszy Synod Diecezji Kaliskiej 2007-2009, stat. 691.

²⁷ IV Synod Diecezji Tarnowskiej, stat. 727 § 1.

²⁸ Tamże, § 2.

²⁹ Tamże, § 3.

³⁰ Tamże, § 6.

³¹ I Synod Diecezji Ełckiej 1997-1999, Ełk 1999, stat. 989.

³² I Synod Diecezji Łowickiej 1995-1999, Łowicz 1999, stat. 300.

³³ I Synod Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej 1996-2001, stat. 187.

³⁴ Synod Archidiecezji Przemyskiej 1995-2000, *Statuty i aneksy*, Przemysł 2000, stat. 423 § 1.

³⁵ I Synod Diecezji Łomżyńskiej 1995-2005, stat. 657.

z którą byli związani³⁶, lub na seminarium duchowne³⁷. Synod Diecezji Drohiczyńskiej powołuje się na podstawową zasadę odpowiedzialności wiernych za swoją parafię, co przekłada się na obowiązek dostarczenia jej środków materialnych, a także pokrycia wydatków związanych z partycypowaniem parafii w utrzymaniu instytucji diecezjalnych i ogólnokościelnych³⁸.

2.2. Możliwość przyjmowania pobożnych zapisów

Synody regulują również kwestię przyjmowania pobożnych zapisów. W diecezji ełckiej wszelkiego rodzaju darowizny mogą być przekazywane na rzecz diecezji oraz poszczególnych kościelnych osób prawnych, z zastrzeżeniem jednak, że w przypadku przyjęcia darowizny związanej z obciążeniem lub poważnym zobowiązaniem, kościelna osoba prawna musi uzyskać zgodę ordynariusza miejsca³⁹. Zezwolenie biskupa diecezjalnego wymagane jest również przy nabyciu przez parafię nowych gruntów⁴⁰. Podobny przepis znajduje się w statutach Synodu Diecezji Łowickiej. Kościelne osoby prawne mogą przyjmować darowizny, zapisy i spadki, zarówno w formie rzeczowej, jak i pieniężnej oraz nieruchomości⁴¹. Do przyjęcia darowizny obciążonej wymaga się, pod rygorem nieważności, zgody władzy diecezjalnej⁴². Tak samo reguluje tę kwestię Synod Diecezji Drohiczyńskiej⁴³ i Łomżyńskiej⁴⁴. Natomiast prawodawca partykularny Kościoła w Przemyślu ustanawia wymóg, by przy dokonywaniu czynności przekraczających granice zwykłego zarządu, do których to zaliczane jest przyjęcie darowizny o wartości większej niż roczny dochód parafii, oprócz otrzy-

³⁶ IV Synod Diecezji Tarnowskiej, stat. 441 § 1; I Synod Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej 1996-2001, stat. 197.

³⁷ III Synod Diecezji Łódzkiej, *Instrukcja o sporządzeniu przez kapłana testamentu i o jego wykonaniu*, nr 4, w: www.archidiecezja.lodz.pl/new/pliki/sy_nod_instr4.html

³⁸ I Synod Diecezji Drohiczyńskiej, *Statuty, dokumenty wykonawcze*, Drohiczyn 1997, stat. 222.

³⁹ I Synod Diecezji Ełckiej 1997-1999, stat. 990.

⁴⁰ Tamże, stat. 998.

⁴¹ I Synod Diecezji Łowickiej 1995-1999, stat. 329 § 1.

⁴² Tamże, § 2.

⁴³ I Synod Diecezji Drohiczyńskiej, stat. 220.

⁴⁴ I Synod Diecezji Łomżyńskiej 1995-2005, stat. 661.

mania pisemnej zgody ordynariusza, wysłuchać opinii rady duszpasterskiej lub jej sekcji do spraw ekonomicznych⁴⁵. Natomiast w statutach synodów tarnowskiego i zamojsko-lubaczowskiego znajdujemy niemal dosłowne powtórzenie kanonów 1299, 1300 oraz 1301⁴⁶. Statuty synodu łódzkiego ograniczają się jedynie do zamieszczenia przepisów stanowiących o uprawnieniu Kościoła do nabywania dóbr, bez odnoszenia się do kwestii przyjmowania pobożnych zapisów. Na szczególną uwagę zasługują regulacje zawarte w statutach Synodu Diecezji Kaliskiej, ze względu na swoją szczegółowość. Oprócz przytoczenia ogólnej zasady o uprawnieniu Kościoła do nabywania, posiadania, zarządzania i alienowania dóbr doczesnych⁴⁷, prawodawca partykularny Kościoła w Kaliszu stanowi, że podmioty prawne podległe biskupowi na terenie diecezji muszą uzyskać każdorazowo jego pisemną zgodę na nabycie dóbr doczesnych. Jest to niezbędne do ważności. Wniosek o wydanie zgody powinien zawierać przedstawienie warunków, na jakich miałyby się dokonać nabycie, oraz racji, które za tym przemawiają⁴⁸. Gdy chodzi o nabycie gruntów lub innych nieruchomości, może się dokonać po uzyskaniu odpowiedniego upoważnienia kurii, w formie aktu notarialnego, które następnie wpisuje się do księgi wieczystej⁴⁹. W kolejnych statutach synod zajmuje się kwestią przyjmowania darowizn na cele kultu religijnego i działalność charytatywno-opiekuńczą. Parafie i inne kościelne podmioty prawne w ramach swojej działalności niegospodarczej mogą przyjmować takie darowizny od osób fizycznych i prawnych⁵⁰. Darowizna przekazana na cele parafialne podlega odliczeniu od podstaw opodatkowania do kwoty nieprzekraczającej 6% rocznego dochodu darczyńcy⁵¹. Darowizna na działalność charytatywno-opiekuńczą jest Nielimitowana i w całości podlega odliczeniu⁵². W obu przypadkach warunkiem dokonania odliczeń jest udokumentowanie darowizn za pomocą przelewu bankowego lub przekazu poczto-

⁴⁵ Synod Archidiecezji Przemyskiej 1995-2000, stat. 420 § 3.

⁴⁶ IV Synod Diecezji Tarnowskiej, stat. 747 § 1-4; I Synod Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej 1996-2001, stat. 193.

⁴⁷ Pierwszy Synod Diecezji Kaliskiej 2007-2009, stat. 690.

⁴⁸ Tamże, stat. 699.

⁴⁹ Tamże, stat. 702.

⁵⁰ Tamże, stat. 716.

⁵¹ Tamże, stat. 717.

⁵² Tamże, stat. 718.

wego⁵³. Zostały więc włączone do statutów synodalnych obowiązujące przepisy prawa podatkowego oraz ustawy o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego w RP.

Prawodawca kodeksowy regulując kwestię zarządców dóbr kościelnych, stanowi, że mają oni wypełniać swoje zadania ze starannością dobrego gospodarza⁵⁴. Następnie wymienia obowiązki ciążące na zarządcach⁵⁵. Wśród nich znajduje się prawidłowe i staranne prowadzenie dokumentacji dotyczącej dóbr kościelnych oraz obowiązek corocznego sporządzenia sprawozdania z zarządu. Również te przepisy znajdują swoje odzwierciedlenie w statutach synodalnych. Ze względu na panującą biurokrację, niezbędne wydaje się umiejętne i prawidłowe prowadzenie dokumentacji przez zarządców kościelnych osób prawnych. W wielu przypadkach prawo wymaga zachowania szczególnej formy czynności prawnej, odpowiedniego czasu przechowywania czy sposobu udokumentowania dowodów, na których Kościół opiera swoje uprawnienia majątkowe. Również z punktu widzenia prowadzenia ewentualnej przymusowej egzekucji kwestia ta wydaje się odgrywać ważną rolę.

Prawodawca partykularny Kościoła w Kaliszu stanowi, że parafia lub inna osoba prawna przyjmująca darowiznę na działalność charytatywno-opiekuńczą ma obowiązek wystawić darczyńcy pokwitowanie odbioru, a także sporządzić sprawozdanie w okresie dwóch lat od jej przekazania, w którym poinformuje o przeznaczeniu darowizny na jeden lub więcej celów charytatywno-opiekuńczych⁵⁶. Takie sprawozdanie powinno zawierać dane parafii lub kościelnej osoby prawnej przyjmującej darowiznę, jej wysokość, dane darczyńcy oraz cele, na które została przeznaczona⁵⁷. Statuty Synodu Diecezji Ełckiej nakazują, by wszelkie darowizny mienia była odnotowane w kościelnej księdze inwentarzowej⁵⁸. Oprócz tego, na zarządcy ciąży obowiązek starannego porządkowania oraz przechowywania dokumentów i dowodów, stanowiących podstawę uprawnień majątkowych parafii lub innej koś-

⁵³ Tamże, stat. 717 i 718.

⁵⁴ Kan. 1284 § 1.

⁵⁵ Kan. 1284 § 2.

⁵⁶ Pierwszy Synod Diecezji Kaliskiej 2007-2009, stat. 719.

⁵⁷ Pierwszy Synod Diecezji Kaliskiej, Aneks 44: *Wzór sprawozdania o przekazaniu darowizny*, s. 318.

⁵⁸ I Synod Diecezji Ełckiej 1997-1999, stat. 992.

cielnej osoby prawnej⁵⁹. Podobnie sprawę uregulował prawodawca partykularny Kościoła w Łomży, stanowiąc, że wszelkie darowizny powinny być odnotowane w księdze inwentarzowej lub finansowej⁶⁰, prowadzonej według wzoru podanego przez kurię diecezjalną. Księga podlega kontroli podczas wizytacji biskupich i dziekańskich, natomiast nigdy pozakościelnej⁶¹. W diecezji łowickiej darowizny rzeczowe należy wpisać do księgi inwentarzowej, a darowizny pieniężne do księgi rachunkowej⁶². Za prowadzenie księgi inwentarzowej odpowiedzialny jest zarządca kościelnej osoby prawnej. Powinna być sporządzona w dwóch kopiach, z czego jedną należy przechowywać w archiwum kurii diecezjalnej⁶³. Do 31 marca każdego roku zarządca musi powiadomić kurię o zmianach, jakie zaszły w stanie majątku ruchomego i nieruchomego⁶⁴. Nie wolno udostępniać księgi osobom postronnym⁶⁵. Natomiast wpisowi do księgi rachunkowej podlegają przychody i rozchody kościelnej osoby prawnej, które są udokumentowane protokołami wpływów, rachunkami lub innymi dowodami wpłat. Na podstawie wpisów zarządca pod koniec roku kalendarzowego dokonuje zestawienia, które przesyła wraz ze sprawozdaniem do kurii. W przeciwieństwie do księgi inwentarzowej, jest ona prowadzona w jednym egzemplarzu, przechowywanym w archiwum danej osoby prawnej, lecz zawsze pozostaje do dyspozycji władzy diecezjalnej⁶⁶. Obie księgi podlegają kontroli przy okazji wizytacji biskupiej lub dziekańskiej, a także w każdym innym czasie zgodnie z zarządzeniem biskupa łowickiego⁶⁷. Prawodawca partykularny Kościoła w Przemyślu zobowiązuje zarządców kościelnych osób prawnych do posiadania i prowadzenia spisu inwentarza. Sporządzany jest w dwóch kopiach i potwierdzony przez dwóch przedstawicieli rady duszpasterskiej lub ekonomicznej, dziekana oraz ordynariusza. Na bieżąco wprowadzać należy zmiany do egzemplarza znajdującego się w siedzibie osoby prawnej,

⁵⁹ Tamże, stat. 1015 pkt 9.

⁶⁰ I Synod Diecezji Łomżyńskiej 1995-2005, stat. 661.

⁶¹ Tamże, stat. 674.

⁶² I Synod Diecezji Łowickiej 1995-1999, stat. 329 § 4.

⁶³ Tamże, stat. 312 § 1 i 2.

⁶⁴ Tamże, § 3.

⁶⁵ Tamże, § 5.

⁶⁶ Tamże, stat. 313.

⁶⁷ Tamże, stat. 314 § 1.

natomiast w styczniu następnego roku na podstawie wykazu wysłanego do kurii, uzupełnia się spis znajdujący się w archiwum kurialnym⁶⁸. Na zarządcach spoczywa również obowiązek starannego przechowywania dokumentów dotyczących nieruchomości stanowiących własność kościelnej osoby prawnej⁶⁹. Parafialna księga rachunkowa podlega kontroli rady duszpasterskiej, rady ds. ekonomicznych, dziekana i biskupa przy okazji wizytacji dziekańskiej i kanonicznej⁷⁰. Synod diecezji przemyskiej zaleca, by we wszystkich sprawach dotyczących zarządu dobrami doczesnymi zachować formę pisemną, o ile prawo cywilne nie przewiduje formy szczególnej⁷¹. W innych diecezjach zarządcy zobowiązani są tylko do prowadzenia ksiąg inwentarzowych, które podlegają kontroli biskupa i dziekana⁷². Ponadto synod zamojsko-lubaczowski stanowi o obowiązku dołączenia do powiadomienia biskupa o przyjęciu mienia, spisu dóbr⁷³. W diecezji tarnowskiej za prowadzenie rachunkowości i dokumentacji finansowo-materiałowej odpowiedzialny jest proboszcz lub administrator diecezji. Odpowiadają oni za wszelkie nieprawidłowości tak przed władzami kościelnymi, jak i państwowymi⁷⁴. Synod zaznacza, że prowadzenie ksiąg uwzględniających wszystkie dochody i rozchody powinien czynić zadość przepisom podatkowym⁷⁵.

Gdy chodzi o kwestię wykonania pobożnych zapisów, prawodawca kodeksowy stanowi, że wykonawcą wszystkich pobożnych zapisów jest ordynariusz⁷⁶. W większości przypadków jego rola będzie ograniczona do nadzorowania i ewentualnego interweniowania w przypadku zauważonych nadużyć bezpośredniego zarządcy. Swoje uprawnienia ordynariusz będzie realizował w sposób szczególny podczas wizytacji kanonicznych lub zarządzonych przez siebie kontrolach⁷⁷. Przepisy te znajdują swoje odzwierciedlenie w statutach synodalnych. Biskupi

⁶⁸ Synod Archidiecezji Przemyskiej 1995-2000, stat. 435-436.

⁶⁹ Tamże, stat. 437.

⁷⁰ Tamże, stat. 438.

⁷¹ Tamże, stat. 442.

⁷² I Synod Diecezji Drohiczyńskiej, stat. 219; I Synod Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej 1996-2001, stat. 186; III Synod Diecezji Łódzkiej, art. 342-343.

⁷³ I Synod Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej 1996-2001, stat. 193.

⁷⁴ IV Synod Diecezji Tarnowskiej, stat. 724 § 1.

⁷⁵ Tamże, § 2.

⁷⁶ Kan. 1301 § 1.

⁷⁷ Kan. 1301 § 2.

diecezjalni podczas wizytowania parafii lub innych kościelnych osób prawnych kontrolują księgi inwentarzowe i rachunkowe pod kątem prawidłowości i rzetelności. Kontrola może być również zarządzona w każdym czasie. Nad prawidłowością zarządu dobrami, a więc i zgodnym z wolą ofiarodawcy przeznaczeniem mienia czuwa także dziekan. Na zarządcy spoczywa również obowiązek przesyłania do kurii corocznego sprawozdania, które podlega kontroli biskupa. Takie rozwiązania przyjęto w statutach wszystkich omawianych synodów. Przy wykonaniu pobożnych zapisów należy kierować się przede wszystkim wolą darczyńcy, chyba że nie jest ona do pogodzenia z uprawnieniami ordynariusza wskazanymi przez prawo lub nauką Kościoła. Wtedy jednak darowizna nie powinna być przyjęta. Synod tarnowski i zamojsko-lubaczowski ogranicza się do niemal dosłownego przytoczenia kodeksowego przepisu dotyczącego obowiązku starannego wykonania rozporządzeń wiernych przekazujących swoje dobra na cele pobożne⁷⁸. Podobnie w diecezji ełckiej i łódzkiej zobowiązano zarządcę do przestrzegania poleceń wydanych przez ofiarodawcę⁷⁹. Gdy chodzi o zmianę celu darowizny, to statuty Synodu Diecezji Ełckiej i Synodu Diecezji Drohiczyńskiej stanowią, iż po śmierci darczyńcy może dokonać tego tylko biskup diecezjalny⁸⁰. Inne synody nie regulują bezpośrednio kwestii wykonania pobożnych zapisów.

2.3. Obowiązek zachowania przepisów prawa państwowego

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. nakazuje również zachowanie przepisów prawa państwowego. Zgodnie z regulacjami dotyczącymi obowiązków zarządcy dóbr, należy zachowywać przepisy prawa kanonicznego i państwowego, a przede wszystkim starać się, by wskutek nieprzestrzegania przepisów państwowych Kościół nie poniósł szkody⁸¹. Także własność dóbr kościelnych powinna być zabezpieczona ważnymi w świetle prawa cywilnego dowodami⁸². Prawodawca kodeksowy sta-

⁷⁸ IV Synod Diecezji Tarnowskiej, stat. 747 § 3; I Synod Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej 1996-2001, stat. 193.

⁷⁹ I Synod Diecezji Ełckiej 1997-1999, stat. 1015 pkt 3; III Synod Diecezji Łódzkiej, art. 342.

⁸⁰ I Synod Diecezji Ełckiej 1997-1999, stat. 990; I Synod Diecezji Drohiczyńskiej, stat. 220.

⁸¹ Kan. 1284 § 2 pkt 3.

⁸² Kan. 1284 § 2 pkt 2.

ra się w ten sposób wykluczyć sytuację, w której ze względu na niezachowanie ustaw państwowych zarządcy dokonywaliby nieważnych w świetle prawa cywilnego aktów, a tym samym narażali kościelne osoby prawne na straty. Należy jednak pamiętać, że osoba prawna nie odpowiada za czynności podjęte przez zarządców w sposób nieważny, chyba że odniosła z nich korzyść⁸³. Dodatkowo w odniesieniu do podmiotów działających na terenie Polski, mają zastosowanie przepisy umowy konkordatowej, na mocy której do nabywania, posiadania, użytkowania i zbywania mienia i praw majątkowych przez kościelne osoby prawne mają zastosowanie przepisy prawa polskiego⁸⁴. Dlatego też statuty synodalne w wielu miejscach odsyłają do prawa państwowego. Gdy chodzi o kwestię pobożnych zapisów, to obowiązek zastosowania przepisów prawa cywilnego dotyczy głównie formy dokonywanych czynności prawnych⁸⁵. Prawodawca partykularny Kościoła w Łowiczu wprost obliguje do zachowania przepisów państwowych przy przyjmowaniu zapisów na rzecz Kościoła⁸⁶. Natomiast w statutach Synodu Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej i Synodu Diecezji Tarnowskiej zamieszczone są dosłowne powtórzenia przepisów kodeksowych⁸⁷. Również w prawie diecezji ełckiej zamieszczono przepisy będące odzwierciedleniem kan. 1284 § 2 pkt 2 i 3⁸⁸.

*

Kościół posiada wrodzone prawo do nabywania, posiadania, zarządzania i alienowania dóbr doczesnych dla realizacji właściwych sobie celów. Jest to prawo niezależne od władzy państwowej, mające swoje źródło w prawie do wolności religijnej. Z uprawnieniem do posiadania dóbr związany jest obowiązek wiernych do zapewnienia podstaw materialnych dla Kościoła, jako organizacji działającej w świecie. Jednym ze sposobów spełniania tej powinności jest czynienie pobożnych za-

⁸³ Kan. 1281 § 3.

⁸⁴ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz. U. 1998, Nr 51, poz. 318, art. 23.

⁸⁵ Synod Archidiecezji Przemyskiej 1995-2000, stat. 442; I Synod Diecezji Łomżyńskiej 1995-2005, stat. 660; I Synod Diecezji Łowickiej 1995-1999, stat. 318.

⁸⁶ I Synod Diecezji Łowickiej 1995-1999, stat. 330.

⁸⁷ I Synod Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej 1996-2001, stat. 193; IV Synod Diecezji Tarnowskiej, stat. 747 § 2.

⁸⁸ I Synod Diecezji Ełckiej 1997-1999, stat. 1015 pkt 2 i 3.

pisów, czyli przekazywanie mienia na cele pobożne. Nad prawidłowym wykonaniem tego typu rozporządzeń czuwa ordynariusz.

W niniejszym opracowaniu omówiona została kwestia pobożnych zapisów na podstawie statutów wybranych synodów diecezjalnych. Nie jest to w pełni wyczerpujący wybór źródeł, ale pozwala ukazać, jakie rozwiązania przyjęto w poszczególnych diecezjach.

Pious wills as a means of acquisition of the temporal goods in the Code of Canon Law and the particular Polish law

S u m m a r y

The Catholic Church as a community operating in the world needs material resources to be able to fulfill its mission. The right to own property is inherent right of the Church and includes the acquire, hold, management and alienating goods. One way of obtaining material resources identified by the Code of Canon Law are pious wills.

The article analyzes the provisions of pious wills contained in the Code Of Canon Law. Also have been discussed statutes of selected polish diocesan synods, which provide for the possibilities of adopting pious wills, ways of documenting and the obligation to comply with government regulations.

Słowa kluczowe: pobożne zapisy, prawo majątkowe Kościoła, darowizny na rzecz kościelnych osób prawnych, nabywanie dóbr materialnych przez Kościół

Key words: pious wills, Church property rights, donation for ecclesiastical juridic persons, acquisition of material goods by the Church